

SZAKIRODALOM.

Mellottée, Paul: *Histoire économique de l'imprimerie. Tome I. L'imprimerie sous l'ancien régime. 1439—1889.* Paris. 1905. Hachette et Cie. 8-r. Címkép, 531 l. Ara 15 frank.

Paul *Mellottée*, nyomdász és a »politikai és gazdasági tudományok doktora«, ezen, saját chateaurouxi műhelyében nyomtatott, művében a modern történeti felfogás világitásában írta meg a könyvnyomtatás történeti fejlődését. Munkája, mely általános címe s Gutenberget ábrázoló címképe daczára csupán Franciaországra szorítkozik, előzőitől, melyek vagy technikai, vagy művészeti, vagy pusztán történeti szempontból tárgyalták az anyagot, abban különbözik, hogy — a mint ennek első tapogatózásai már Louis *Radiquer*¹ művében is föllelhetők — gazdasági alapon, az úgynevezett »történelmi materializmus« módszerével adjon képet a könyvnyomtatás évszázados fejlődéséről. »Behatólni a könyvnyomtató műhelyekbe, tanulmányozni a termelés mechanizmusát, a munka és haszon megoszlását, leltárba szedni a sajtókat és betűket, kiváltkép belemélyedni a mesterek és munkások életének részleteibe, tanulmányozni egymáshoz való viszonyukat, erkölcsöiket és szokásaikat; röviden, apróra megvizsgálni — akár csak napjainkban — a nyomdászok életét — úgymond — ez könyvem célja.«

E cél megvalósítása nem könnyű feladat, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy az 1789-iki forradalomig — a meddig az előttünk fekvő első kötet terjed — a munka és munkások mily kevés becsületben részesültek. E megvetés leginkább szembeeszkő következménye a rájuk vonatkozó adatok szegényessége. *Anisson-Duperron*-nak, a párisi kir. nyomda legutolsó igazgatójának 300 vaskos kötetre terjedő nyomdásztörténelmi okmánygyűjteményében például alig-alig találunk egy-egy mintegy véletlenül s egészen mellékesen odavetett gazdasági adatot, vagy számot. Mindazonáltal meg kell vallanunk, hogy szerző ügye-

¹ *Maîtres imprimeurs et ouvriers typographes (1470—1903).* Paris. 1903.

sen értékesítette a rendelkezésére álló anyagot s lehetőleg hű és teljes képet nyújtott erről az iparágról, mely *Firmin-Didot* szavai szerint¹ az emberiségnek mintegy új érzékszerve lett.

A munka első kötetének beosztása a következő:

Rövid bevezetés után, melyben szerző a könyvnyomtatás fel-találását, Franciaországba telepítését, ottani első küzdelmeit s vég-leges meghonosodását tárgyalja, *Mellottée* könyve első részében a sajtóügynek a királyi hatalomhoz való viszonyát fejtegeti (33—127. ll.) öt fejezetben. E fejezetek címei: I. A királyság általános magatartása a nyomdászattal szemben. II. A nyomtatási engedélyek és a könyvek cenzurája. III. A kivételek és hallgatolagos engedélyek. IV. A kiváltságlevelek. V. A sajtórendészet.

A második rész nyolcz fejezetében (128—286. ll.) azután a szerző a nyomdászati és a testületi szervezet (czéhek) viszonyával foglalkozik. E részben van szó a könyvnyomtató czéhekről, az inasokról, kiségitőkről (*alloués*), a legényekről és a mesterekről, azok anyagi helyzetéről s mindennapi életéről.

Végül a harmadik rész (287—468. ll.) a munka szervezetét mutatja be a következő kilencz fejezetben: I. A munkaszervezés. II. Bérek. III. Sztrájk és szövetkezés. IV. A munkaterem és a könyvsajtó. V. A betűfajok. VI. A festék. A papiros. VII. A kor technikája. VIII. A sajtótermékek és azok ára. IX. A könyvnyomtatás általános helyzete a régi kormányforma idejében.

Általános fejtegetések s egy rendkívül terjedelmes, a kézirati s levéltári forrásokra, egykorú nyomtatványokra és a jelenkori retrospektív tanulmányokra egyaránt kiterjedő bibliográfia (481—517. ll.) zárják be a testes kötetet, melyet a már említett cím-képen kívül, több egykorú metszet hasonmása s Franciaország századonként megszerkesztett tipográfiai térképe is ékesít.

A munka eredményeit — szerző nyomán — a következőkben foglalhatjuk össze.

A mi a királyi hatalom hatását illeti, nem lehet tagadnunk a legtöbb uralkodónak a könyvnyomtatással szemben tanúsított jóindulatát s ama gyakori törekvését, mely az irodalom emelésére irányulván, a sajtó felvirágoztatására vezetett. De viszont ne feledjük, hogy azok a preventiv rendszabályok, melyeket a királyság a kiadványokkal szemben mindig fenntartott s a nyomtatási engedélyek szükségessége akadályozták meg leginkább a könyvsajtó nagyszabású emelkedését, mely e korlátok ledölte után szinte hihetetlen gyorsasággal beállott s hogy a királyi cenzura mennyi bajt és kellemetlenséget okozott, noha végső elemzésben mégis tehetetlennek bizonyult a gondolat szabadság elnyomásának hóhérmunkájánál. Ámde, ha a nyomtatási engedély rend-

¹ Encyclopédie méthodique. Paris. 1851. »Typographie« czikkében.

szere, az ő kivételeivel, hallgatólagos s titkos beleegyezésével, sohasem is érte el kitűzött célját s mindenkor fölösleges tehernek is bizonyult, másrészt egyes ítéletek túlhajtott szigora folytán sajnosan megcsappant a vállalkozási kedv és szabadabb szellem.

Gazdasági szempontból sokkal kedvezőbb elbírálás alá esik az államhatalom ama ténykedése, mely a kiváltságlevelek, privilégiumok kiadását honosította meg. A kiváltságlevél ugyanis az egyszerű nyomtatási engedélytől abban különbözött, hogy annak, a ki részére kiállították, egy-egy mű monopoliumát is biztosította s ily módon az irodalmi tulajdonjog legelső biztosítékának tekinthető.

A czéhrendszer hatását vizsgálva, szerzünk még kevesebb vigasztalót talál. Franciaországban a könyvnyomtatás, mint az Egyetem fennhatósága alá tartozó mesterség, a XV. és XVI. századokban elég nagy gazdasági szabadságot élvezett s egy-egy új vállalat megalapítása semmiféle rendszabályhoz nem volt kötve. Mindez szinte egy csapásra megváltozott a mikor az első könyvnyomtató czéh, a párisi, 1618-ban megalakult. Az ujonnan keletkezett czéhnek az volt a legelső teendője, hogy a szabad versenyt korlátozza s főtörekvése nem a régi jó hagyományok fenntartására s a mesterség fejlesztésére, hanem a monopolium megszerzésére irányult. A czéhbe tartozó gyöngék erkölcsi s anyagi támogatásáról, védelméről, *Mellottée* szerint, szó sem volt.

Legjobban megérezték ezt a tanoncok, a kik ebben a korban szinte teljesen ki voltak szolgáltatva a mesterek önkényének s a legények gyűlöletének, csupán arra használtatva fel, hogy mint díjazatlan munkaerők a bérek emelkedéseit ellensúlyozzák.

Maguk a legények nem látták sok hasznát a czéhrendszernek, mely nem volt elég egyöntetűen szervezve ahhoz, hogy legény tagjainak jogos érdekeit kivívja s megvédelmezze. Igaz ugyan, hogy a nyomdászlegények mindenkor körülbelül kétszer akkora napi bért kapnak, mint az egyéb mesterséget űzők, de ez a gyilkos munka időtaralmával éppen nem állt arányban: hiszen naponként 13—16 óra volt a rendes munkaidő. Az arányt még kedvezőtlenebbé teszi a sok díjazatlan szünnap, melyet részint az egyházi ünnepek nagy száma, részint a munka hiánya idézett elő.

Csupán a mesterek húztak a czéhrendszerből hasznot, mely a verseny korlátozásával s monopolizálásával egyre fokozta jövedelmüket, habár másrészt a monopolizált munka drágasága folytán annyira ellanyhult a könyvkiadói vállalkozás, hogy igazán virágzó nyomdászati műhely a legritkább jelenségek közé tartozott.

»A czéhrendszer s a szigorú királyi korlátozás — ezzel végzi *Mellottée* sorait — megszakította azt nagyszerű és sokat ígérő emelkedést, melylyel a XVI. századi nyomdászat kecsegtetett,

mintegy első állapotában tartva, megrögzítve azt mindaddig, míg a gazdasági intézmények teljes felújulása, s a szabadság kikiáltása felrázta szendergéséből.»

Dr. Gulyás Pál.

Dr. S. Muller Fz., Dr. J. A. Feith und Dr. R. Fruin
Th. Az. Anleitung zum Ordnen und Beschreiben von Archiven. Für deutsche Archivare bearbeitet von **Dr. Hans Kaiser.**
 Leipzig-Groningen 1905. Harrasowitz, Erven B. van der Kamp
 8° VIII, 136 l. Ara 7 M.

A kis Hollandiának tudományos irodalma nálunk meglehetősen ismeretlen. Nem igen vagyunk tájékozva sem történelmi kiadványaik, sem folyóirataik vagy az önállóan megjelent munkák tartalma felől. Pedig főleg az utolsó évtizedben Hollandiában élénk munkálkodást fejtenek ki a történettudományok, így a segédtudományok terén is. A németalföldi levéltári tisztviselők már rég idő óta külön egyesületet alkotnak és ez egyesületnek folyóirata a »Nederlandsch Archievenblad« immár XIV. évfolyamába lépett. Nagybecsű kiadványok láttak napvilágot úgy a holland, mint az általános egyháztörténetet illetőleg és csak nemrég alakult meg az az egyesület, mely föladataul tűzte ki a németalföldi történet forrásainak új, kritikai kiadását.

A németalföldi levéltárnokok egyesületének vezérémberei *Muller* utrechti, *Feith* groningeni és *Fruin* middelburgi állami levéltári igazgatók együttes munkája az előttünk fekvő kötet, melynek német fordítását *Kaiser* strassburgi levéltári assistens végezte. A munka eredeti kiadását a szakkörök kedvezően fogadták, és a kedvező fogadtatás, de meg az a körülmény, hogy a német irodalom a levéltárak szakszerű kezelésére vonatkozó újabb tudományos kézikönyv nélkül szükölködik, vezetett arra, hogy e munka a német viszonyoknak megfelelőleg átdolgoztassék.

A könyv maga hat részre oszlik. Az első a levéltári anyag keletkezése és beosztásáról, a második a levéltári anyag rendezéséről, a harmadik annak leírásáról, inventározásáról, a negyedik az inventáriumok szerkezetéről, az ötödik az oklevelek leírása körül követendő általánosabb irányelvekről szól, míg a hatodik rész némely kifejezések és jelek általánosan megszokott használatáról szól. Csoportosítja azonkívül a könyv tárgyát tárgyi szempontokból is, melynek főbbjei a levéltárról mint ilyenről, a levéltár anyagáról, az inventáriumokról, a regesztákról szólnak és egy külön fejezetet szentel a levéltárnok tudományos munkálkodásának. A könyv keletkezésére tulajdonképp az szolgáltatott alkalmat, hogy 1891 folyamán a németalföldi levéltárnokok együletének alakulásakor fölmerült egy a hollandi levéltárak egyöntetű rendezésére szolgáló szabályzat kidolgozásának terve. Ez a szabályzat emlékirat alakjában 1895-re elkészült, majd 1898-ban könyvpiacra